

Atıf için / for cited: Kocakanat, E. (2021). Tanımı ve Temsilcileri Çerçevesinde Müezzinlik Müessesesi ile Müezzinliğin Tarihçesinin Bir Analizi, Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey, Yıl: 3, Sayı: 7, Aralık 2021, s.60-73.

TANIMI ve TEMSİLCİLERİ ÇERÇEVESİNDE MÜEZZİNLİK MÜESSESESİ ile MÜEZZİNLİĞİN TARİHÇESİNİN BİR ANALİZİ¹

Erhan KOCAKANAT*

ÖZET

Dünyadaki bütün dinlerin kendine has ibadetleri ve mensuplarının bu ibadetlere çağrılış şekilleri vardır; Hristiyanlık'ta çan, Musevilik'te boru çalınması gibi. İslâmiyet'te ise Müslümanların namaza davet şekli ezanla olmuştur. Ancak diğer dinlerden farklı olarak, ezanda insan sesi kullanılmaktadır. Ezan ortaya çıktığından beri düz ve konuşur gibi değil nağmeli okunduğundan kaçınılmaz olarak mûsiki işin içine girmiştir. Müslüman bir beldede yaşayan dinli dinsiz herkes bu ezan sesiyle günde beş vakit muhatap olduğu için ezanın güzel okunması, dinleyene haz vermesi ve dinleyenin manevi duygularını yükseltmesi gerekir. İşte bunun içindir ki görev burada, ezan okuyan kimseye yani müezzine düşer. Bu sebeple ezanın bütün insanlar üzerinde etkili olabilmesi, güzel sesli ve mûsiki bilgisi olan insanlar tarafından okunması ile mümkündür. Dolayısıyla müezzinlik müessesesi teşkil edilmiş olup çalışmamızda Peygamberimiz zamanından itibaren müezzinlik ve önemli müezzinler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müezzinlik, Ezan, Önemli Müezzinler.

JEL Kodları: Z10, Z12, Z19.

AN ANALYSIS OF THE HISTORY OF THE MUEZZINE AND THE HISTORY OF THE MUSZINE IN THE FRAMEWORK OF ITS DEFINITION AND ITS REPRESENTATIVES

ABSTRACT

Logistics costs are one of the cost items that have an important place in the enterprise. Enterprises need to effectively manage their logistics performance in the process from obtaining raw materials until the product reaches the end consumer, as well as logistics costs incurred as a result of logistics activities. At this point, the increasing logistics activities along with globalization have made the effective management of the costs of these activities even more important in enterprises. In particular, it is important for businesses that want to maintain their presence in an increasingly competitive environment to evaluate logistics costs by classifying them separately from other operating costs. Because effective management of logistics costs has positive effects on the business, such as improvement in customer relations, high-quality and planned logistics process, and increase in

¹ Makale, yazarın “Dini Musiki Açısından Geçmişten Günümüze Ezan Ve Müezzinlik” (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları ABD, Isparta, 2017) adlı yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

* Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yüksekokul Sekreteri, erhankocakanat@isparta.edu.tr

sunday share. There are many indicators that measure the impact of effective management of logistics costs on the enterprise. In this study, the cost factors of the elements involved in logistics activities in manufacturing enterprises with a corporate identity in Giresun province were prioritized using the MOOSRA technique, which is one of the multi-criteria decision-making methods. As a result of the study, it was found that the most important factor affecting logistics cost management in manufacturing enterprises is “Inventory Management Costs”, and the factor that has the least importance is “Handling Costs”.

Keywords: Muezzin, Adhan, Important Muezzins.

JEL Codes: Z10, Z12, Z19.

GİRİŞ

Sözlükte “çağrıda bulunan, ezan okuyan, kamet getiren kimse” mânasına gelen müezzin kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de “münâdî” biçiminde iki âyette geçmektedir. “*Ve cennet ehli, ateş (cehennem) ehline seslendi. “Biz, Rabbimizin bize vaadettiğini hak olarak bulduk. Siz de, Rabbimizin size vaadettiğini hak olarak buldunuz mu?” “Evet” dediler. O zaman onların arasından bir müezzin (münadi, seslenme görevi olan kişi) seslendi: “Allah’ın lâneti zalimlerin üzerine olsun.” (Araf Suresi, 44. Ayet). “Artık onların yükünü hazırladığı zaman su kabını, kardeşinin yükünün içine koydu. Sonra müezzin: “Ey kabile, muhakkak ki; siz gerçekten hürsuzlarsınız!” diye seslendi.” (Yusuf Suresi 70. Ayet). Hadislerde “ezan okuyan, kamet getiren” anlamında kullanılır, bazen bu anlama gelecek şekilde “münâdî” kelimesi de yer alır. Müezzinler için “sâih” (çağırın, davet eden) ve “mükebbir” (tekbir alan) gibi unvanlara rastlanmaktadır. Hz. Peygamber hicretten önce Mekke’de bazı duyurular için münâdîler görevlendirmiş, ancak Müslümanları namaza çağırarak amacıyla özel bir görevli tayin etmemişti. Müezzinlik görevinin Mekke’de başladığına dair rivayetler doğru değildir. Medine’de genellikle Bilâl-i Habeşî bir süre namaz vakitlerinde sokaklarda “es-salâh es-salâh” (Haydi namaza!) diye çağrıda bulunduysa da, bu uygulama yeterli görülmemiş; Resûl-i Ekrem’in 1. (622) veya 2. (623) yılda ezanın lafızlarını belirlemesiyle müezzinlik müessesesi ortaya çıkmıştır. Bu tarihten sonra müezzin kelimesi sadece namaz vakitlerini duyuran ve kamet getiren kimseleri ifade etmek suretiyle münâdîlikten ayrılmışsa da, münâdînin nadiren müezzinin karşılığı olarak kullanılmaya devam ettiği de görülmektedir. İlk müezzin, ezan ve kameti Resûl-i Ekrem’den öğrenen ve Neccâröğulları’ndan bir kadına ait evin damına çıkarak sabah ezanını okuyan Bilâl-i Habeşî’dir (Küçükaşçı, 2010:491).*

Ezan okunmaya başlandığı dönemlerden beri müezzin ezanı, sesinin herkese daha çok ulaşabileceği yüksekçe bir yere çıkmakta ve orada okumaktaydı. Resulûllah (s.a.v.) Bilâl’e ezan okumayı emredince o da Neccâröğulları’ndan bir kadının Mescid-i Şerif civarında ve oldukça yüksek olan evinin damına çıkmış ve ilk ezanı oradan okunmuştur. Daha sonra Mescid-i Nebevi’nin arka tarafına ezan okumak için özel bir yer yapılmış ve sonraki dönemlerde bu uygulama devam etmiştir. Ezanların okunma yeri olan minare ilk defa Muaviye tarafından, Mısır valisi olan “Mesleme b. Muhalled’il Ensari” zamanında “Amr b. As” camiinde inşa edilmiştir. Müezzin ezanı okuduktan sonra Hz. Peygamberin yanına gider, onu selamlayıp camiye çağırırdı. Aynı gelenek sonraki halifeler döneminde de devam ettirilmiştir. Onlar yerlerini alınca müezzinler namazın başladığını bildirirlerdi. Böylece ilk zamanlarda müezzinlik vazifesi bu şekilde şekillenmiştir (Timur, 2012:249).

Resûlullah zamanında bu işi yapan dört sahâbi; Bilâl-i Habeşî, Abdullah b. Ümmi Mektum, Ebu Mahzûre, Sa’d b. Aid müezzinlikte meşhur olmuş ve insanlar arasında “Müezzin-i Resulûllah” diye anılmıştır. Bu tarihten itibaren müezzinlik müessesesi ortaya çıkmış ve günümüze kadar devam edegelmiştir (Akbaş, 2014:3)

Hicretten sonraki dönemlerde de ezan, İslâm dünyasında fetih ve zaferlerin birer unsuru olmuştur. “Fetih ezanı” adı verilen ezanın okunması, Mekke’nin fethedilmesinden sonra ele geçirilen her beldede ilk uygulama olarak gelenekselleşmiştir. Hz. Peygamber bu beldelelere tayin ettiği valilere, İslâm’a giren kabileler için imam ve müezzin tayin edilmesini emretmiş, tayin edilen bu kimselerin seslerinin güzel olmasına, Kuran’ı Kerim’i gereği gibi güzel okuyan kişilerden seçilmesine dikkat edilmesini emretmiştir (Koca, 2011:297)

Hiz. Osman'ın Mescid-i Nebvî'de müezzin sayısını dörde çıkarmasından sonra özellikle büyük ve merkezî camilerde cuma başta olmak üzere önemli gün ve gecelerde ezan ve kâmetin dışında çeşitli vazifeler üstlenen birden çok müezzin görevlendirilmiştir. Bunlardan biri başmüezzin (reisülmüezzinin, şeyhülmüezzinin) olarak tayin edilirdi. Fethedilen yahut yeni kurulan şehirlerde yaptırılan cami ve mescidlerde merkezî idare, mahalle halkı veya bâni tarafından müezzin görevlendirilmesiyle müezzinlik dinî hizmetler alanında imamlıktan sonra en önemli kurum haline gelmiştir. Cami ve mescidlerin yanı sıra külliye, medrese, hankah, ribât, tekke ve zâviye gibi kurumlarda da müezzinler vazife yapmıştır (Küçüktaşçı, 2010:491).

Müezzinin gür ve güzel sesli olması, ezanı ayakta ve yüksekçe bir yere çıkıp dinleyenlerin tekrarına imkân verecek şekilde yavaş okuması, sesin daha güçlü çıkmasına yardımcı olacağı için şahadet parmaklarının uçlarını kulaklarına götürmesi veya ellerini kulaklarının üzerine koyması, kibleye yönelmesi, "hayye ala selâh" derken yüzünü sağa, "hayyel ael felah" derken sola çevirmesi, sabah ezanında "tesvib" yapması, (minarede) dönerek okuması ve abdestli olması gibi hususlar Hz. Peygamber tarafından müezzinlere uygulamalı olarak öğretilmiştir (Akdoğan, 1999:18).

Müezzinlerin ücret almasının câiz olup olmadığı ihtilâf konusudur. Bu hususta olumsuz görüş bildirenler, müezzinlik ve imamlık için ücret alınmamasını tavsiye eden hadislerin ve sahâbî sözlerinin yanı sıra (İbn Mâce, "Ezân", 3; Ebû Dâvûd, "Şalât", 40) ibadetlerin sırf Allah rızâsı için yapıldığında makbul sayılacağı, ibadetin ücret karşılığı ifasını konu alan bir akdin geçerli kabul edilmeyeceği gibi hususları gerekçe olarak ileri sürmüşlerdir. İlk dönem Hanefî âlimleriyle Hanbelîler de müezzinlik karşılığında ücret alınmasının câiz olmadığı görüşündedir. Şâfiî ve Mâlikîler'e göre ise ezan okuma karşılığında ücret alınabilir. Son dönem Hanefî âlimleri de zaman içerisinde müezzinlik hizmetini karşılıksız yapacak kimselerin azalmasını göz önüne alarak ücret almanın cevazına hükmetmiştir (Küçüktaşçı, 2010:491).

1. MÜEZZİNLİĞİN FAZİLETLERİ

Ezan okumanın ve kamet getirmenin mükafatını anlatan birçok hadis-i şerif vardır. Öncelikle ezan ve kameti düzgün bir biçimde öğrenen her Müslüman, bu mükâfatlara ulaşabilecektir. Her Müslüman erkeğin ezan ve kameti ezberden düzgün bilmesi gerekir. Çünkü sadece namaz kıldığı zaman da kendisi için ezan okuyup kamet getirmesi sünnettir (Timur, 2012:250).

Müezzin, insanlara sadece namaz vaktini bildirmemektedir; aynı zamanda bir medeniyetin ve düşünce yapısının sözcülüğünü de yapmaktadır. Madem ki; ezan İslâm'ın şairindendir ve madem ki, ezan Müslüman varlığının sembolüdür; o halde müezzin bu değerlerin taşıyıcısı ve hatırlatıcısıdır. Müezzin bir inancın, bir medeniyetin, bir ümmetin ve bir davanın sesini duyurup, bayrağını taşımaktadır. Bu da demektir ki müezzinin yaptığı işin anlamı büyüktür. Müezzinliğin sevap ve şerefine büyüklüğü de zaten bu sebeptendir. Ezan gibi bir çağrının en güzel nitelikte yapılması, gönüllere ferahlık vermesi gerekir. Güzel sesli müezzinler tarafından usulüne uygun biçimde günde beş vakit okunacak ezanlar, insan kalbinin ve ruhunun en derinlerine işlemelidir. Ancak böyle okuyan bir müezzin, insanlara ezanın mesajını ve anlamını hakkıyla ulaştırmış olacaktır. Hz. Peygamber (s.a.s.) ezan okuyacak kişilerin toplumun seçkin ve önde gelen kimseleri olmasını arzu etmiştir. " *En hayırlularınız size müezzinlik yapsın; Kuran'ı en iyi okuyanlarınız size imam olsun.*" hadisi bunu göstermektedir (Özpınar, 2012:114-116).

Müezzin insanları Hakk'a ve hakikate davet etme nimetine ve ikramına nail olmuş kimsedir. Resul-i Ekrem (s.a.v.) bir hadisinde ezan okumanın manevi getirisi ve kazanımını ifade konusunda şöyle buyurmaktadır: " *Müezzinler kıyamet günü, boyu itibari ile insanların en uzun boyluları olacaktır.*" (İmam Nevevi, Cilt 4:274). Bu hadis bize göstermektedir ki, ezan okumak, iyi bir müezzin olmak çok değerli bir iştir (Özpınar, 2012:112).

Müezzin ezan okurken sesini geniş çevreye duyurmak için cehd ve gayret sarfetmeye teşvik edilmiştir. Hz. Peygamber bir Hadis-i Şerifinde; “*Ezan okurken sesini yükselt, zira müezzinin sesini işiten insan, cin, sair her şey kıyamet günü onun lehine şahadet edecektir.*” (İmam Nevevi, Cilt 4:275).

Bir diğer Hadis-i Şerifte ise; “*Ezanı dinlediğiniz zaman, müezzinin söylediği gibi söyleyiniz. Sonra bana salavat getirin. Çünkü kim bana salavat getirirse Allah ona on defa rahmet eder.*” (İmam Nevevi, Cilt4:277).

Bir müezzinin ezanı mümkün olduğu kadar geniş kitlelere ulaştırma görevi olmasından dolayı, seslerini gür tutmaları gerekmektedir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.s.) Bilâl’e ezan okurken iki parmağını kulağına sokmasını emrederek; “*Şüphesiz bu, senin sesini daha çok yükseltir.*” buyurmuştur. Ayrıca bu teşvikle birlikte yukarıdaki Hadis-i şeriften şu da anlaşılmaktadır ki ezanın bütün mahlukat üzerinde bir etkisi bulunmaktadır. Onun ulaştığı canlı cansız her şey onu duyar ve dinler. Buna göre müezzin, hem canlı hem cansız bütün varlıklara ezanın ifade ettiği hakikatleri tebliğ etmektedir, hem de onların şahadetlerini Allah Teala’ya iletmektedir, müezzin, bütün mahlukatın Yüce Allah nezdindeki temsilcileri gibidir, onların Allah’a olan imanlarını dile getirmede onlara tercüman olmaktadır, onlar da bunun karşılığı olarak, ona dua etmekte, bağışlanmayı niyaz etmektedir. Müezzini duyan herkesin onun söylediklerini tekrar ederek, müezzinin aldığı sevabı alabileceğini yine Hz. Peygamber (s.a.s.) haber vermektedir. Amr b.el-As (r.a.) anlatıyor. “*Bir adam Allah Resulüne gelerek ‘Ya Resulullah! Müezzinler sevapça bizden üstünler. Onlara yetişmemiz mümkün mü?’ diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.s.) cevaben; ‘Onların dediklerini tekrar et. Bitirip sona erince de dilediğini iste. Sana da aynı sevap verilecektir.’ buyurdu.*” (Özpinar, 2012:113-114).

2. İSLÂMİN İLK MÜEZZİNLERİ

“Takıyyüddin Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el Makrîzî”² Asr-ı Saadet’te Medine’de Mescid-i Nebevi ile birlikte dokuz mescidin bulunduğunu belirtmiştir. Hz. Bilâl, Mescid-i Nebevi’den ezan okumuş ve diğer mescitlerdeki müminler de bu ezanla namaz kılmış. Bu bilgidен; Hz. Peygamber’in Medine’de resmi görevli müezzin olarak yalnızca Hz. Bilâl ile İbn Ümmi Mektum’u görevlendirdiği, diğer mescitlere resmi bir müezzin atamadığı, her mescitte kılınan namazın Mescid-i Nebevi’de okunan ezana göre kılındığı ve o dönemde merkezi ezan uygulamasına göre hareket edildiği anlaşılmaktadır. Ancak Mescid-i Nebevi’nin uzaklığından ötürü, okunan ezanın ulaşamadığı Kuba Mescidi’nde Sa’d El Karaz isimli bir müezzinin ezan okumuş olduğundan bahsedilmektedir. Hicret ile birlikte Medine on bini geçen nüfusa ulaşmıştır; eli kılıç tutan Müslümanlar ise bin beş yüz civarında tahmin edilmektedir. Medine henüz modern hayatın şehir düzenine göre kurulmamıştır. Ezan yüksek bir yerden okunsa dahi, her yerden duyulması mümkün olmamakla birlikte, müezzin okuduğu ezanı, en azından mescidin etrafında müslümanlara duyurması esas alınmıştır. Hz. Peygamber hayatta iken, onun müezzinliğini yapan isimler olarak, “Bilâl-i Habeşi”, “Abdullah b. Ümmi Mektum”, “Ebu Mahzure” ve “Sa’d b. Aiz” zikredilmekle beraber; “Kettani”nin “Et Terâtibu’l İdariyye” isimli eserinde bu sayıyı sekize çıkardığından bahsedilmiştir. Bu bahse göre “Kettâni” nin eklediği isimlerin “Ziyad b. Haris es- Suadi”, “Abdulaziz b. Esam”, “Sevbân” ve “Osman b. Affan” olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber’in müezzinleri arasına kabul edilen bir başka isim, ezan rüyası görüp kamet getiren “Abdullah b. Zeyd b. Salebe” dir. Hz. Peygamber döneminde müezzinlerin gönüllü olarak icraatta bulduklarının altı çizilmektedir. Asr-ı saadet döneminde müezzinlerin görev karşılığı aldıkları belirli bir ücretten bahsedilmemektedir. Müezzinlere maaş bağlanması halife “Hz. Osman (577-656)” döneminde olsa da; “Hz. Ömer (579-644)” döneminde gelirlerin artması dolayısıyla, memur maaşlarıyla beraber müezzin maaşları da düzenlemeye tabi tutulmuştur (Koca, 2015: 298-299).

² Makrîzî, Ortaçağ İslâm dünyasının yetiştirdiği en büyük tarihçilerden biri olup siyasi tarih yanında iktisat tarihi, kültürel ve sosyal tarihe dair çalışmalarıyla meşhur olmuştur.

2.1. Bilâl-i Habeşi

Hz. Peygamber'in ilk müezzini olan sahabe Bilâl, hicretten kırk yıl kadar öncesi 581 yılı civarında dünyaya gelmekle beraber; doğum yeri ile ilgili, Arabistan'ın batısındaki Serat ve Mekke'deki Cumah kabilesi olmak üzere iki rivayetten bahsedilmektedir. Müslüman olduğu için işkencelere maruz kalan annesi Hamame'nin de, babası Rebah'ın da köle olduğu ifade edilmektedir. Annesinin adına gönderme olacak biçimde İbn Hamame ismi ile de anılan Bilâl'in Hz. Ebubekir vesilesiyle İslâmiyet'i kabul ettiği bilinmektedir. Mekke'de Müslüman olduğunu açıkça söyleyen ilk yedi kişiden biri olan Bilâl, en yaygın rivayete göre, Beni Cumah Kabilesi'nden "Ümeyye b. Halef" in kölesi olarak bilinmektedir. Nitekim, "Ümeyye b. Halef" in Bilâl'i İslâmiyet'ten döndürerek, Lat ve Uzza'ya tapmaya zorlamak için yaptıkları arasında; onu kızgın güneşin altında sırt üstü yatırıp, büyük bir kayayı göğsüne oturttuğu sayılmaktadır. Bütün bunlara karşın Rabbinin sadece Allah olduğunu ve O'nun birliğine inandığını her defasında savunan Bilâl'in yaşadıklarına Hz. Peygamber'in çok üzüldüğü bildirilmektedir. Bunun üzerine, Hz. Ebubekir'in Müslüman olmayan siyahi bir köleyi Ümeyye'ye vererek Habeşi ile takas ettiği ve onu azat ettirdiği söylenmektedir. Hatta onu para ile satın alarak azat ettirdiğini iddia eden rivayetler de vardır. Azat edildikten sonra Mekke'den Medine'ye hicret eden Bilâl, Hz. Peygamber tarafından Ebu Ruveyha Abdullah b. Abdurrahman el-Has'ami ile kardeş kılmıştır; öncesinde de yine Hz. Peygamber onu Mekke'de Ubeyde b. Haris ile kardeş yapmıştır. Fakat yine de hem Hz. Ebubekir'in hem de Bilâl'in, birçok diğer sahabe gibi, Mekke'ye duydukları sıla hasretinden dolayı hastalandıkları ve duydukları hasretle Mekke için şiirler yazdıkları da aktarılan bilgiler arasındadır (Fayda, 1992:152).

Hicret'in ilk yılında Hz. Peygamber'in bizzat öğrettiği ezanı yine O'nun buyruğuyla ilk defa okuma konusunda ünlenen ve hayatı boyunca hem hizada hem seferde O'nun müezzinliğini yapma şerefine nail olan Bilâl-i Habeşi, Hz. Peygamber tarafından "müezzinlerin efendisi" sıfatıyla tescil ve tebrik edilmiştir. İman, ahlak ve hizmet bakımından olduğu kadar Peygamber aşkı ile de dolu olması ve sesinin gürlüğü ve güzelliği sebebiyle de düşünlerin aranan ismi olduğu rivayet edilmektedir. O ezan okumaya başlayınca herkes büyük bir aşk ve vecd içinde dinler, ruhlarını dinlendirir. Nitekim Hz. Peygamber namaz vakti gelip ezan okunacak olduğunda Bilâl'e "*Erihna ya Bilâl (Bizi ferahlat, dinlendir ey Bilâl)*" dermiş (Özpınar, 2012:118).

Sabah ezanına mahsus olarak okunan "*Es-selatu Hayrun min'en nevm*" ibaresi, Hz. Bilâl tarafından ilave edilmiştir. Bir sabah Hz. Bilâl'in, ezan için mescide geldiğinde Hz. Peygamber'in biraz dalmış olduğunu gördüğü ve iki kere "*Es-selatu Hayrun min'en nevm*" diye seslendiği söylenir. Bu Hz. Peygamberin çok hoşuna gitmiş ve Hz. Peygamber ; "*Bilâl bu ne güzel söz! Sabah ezanlarını okuduğunda bunu söyle!*" diye emir buyurmuştur (Koca, 2015: 301).

Mekke'de, Müslüman olduğu için bir zamanlar işkenceye maruz kalan ve öldürülmek istenen basit bir köle olarak müşrikleri rahatsız etmiş ve kinlendirmiş olsa da Mekke'nin fethinden sonra Kabe'de ilk ezanı, hem de fetih ezanını okumak Bilâl-i Habeşi'ye nasip olmuştur (Akbaş, 2014:4).

O, cihattan da hiç geri kalmamış, Bedir Gazvesi başta olmak üzere bütün gazvelere katılmıştır. Bedir'de kendisine işkence yapan Ümeyye İbni Halefin öldürülmesini de sağlayan Bilâl-i Habeşi (r.a.)'nin Peygamber Efendimiz dar-ı bekaya göç edince ezan okuyamaz olduğu söylenmektedir. Hatta Medine-i Münevvere'de dahi dolaşamaz olduğu, Rasûlullah (s.a.)'e muhabbetinden her gün gözyaşı döktüğü, O'nun ayrılığına dayanmadığı, Medine-i Münevvere'de kalmağa tahammül edemediği rivayet edilmektedir. Ebû Bekir (r.a.) halife seçilince ona müracaat etmiş ve şöyle demiştir: "*'Ben, Rasûlullah (s.a.)'ın mü'minin en faziletli ameli, Allah yolunda cihattır.' dediğini duymuştum. Bu sebeple cihat etmek üzere Şam'a gitmek istiyorum.*" Bu talebi geri çevrilen Bilâl-i Habeşi'nin bundan sonra ezan okuyamadığı ve talebini kabul eden Hz. Ömer zamanında Şam'a gidip İslâm ordusuna katılarak cihada başladığı zikredilmektedir. Bir gün rüyasında Peygamberimizi görmüş, Peygamberimizin "*Beni ziyaret etmeyecek misin?*" buyurduğunu duyunca Medine'ye gelmiştir. Hz. Hasan ve Hüseyin (r.ahüm)'ün ısrarı üzerine de bir sabah ezanı okumuştur. Ezana başlayınca, Ehl-i Medine'nin yollara döküldüğü, insanların onu tatlı sesinden tanıdığı, çoluk çocuğun mescide

koştuğu bildirilmiştir. Bilâl-i Habeşî (r. a.)'nin ezana başladığı ve "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" dediği anda kendini tutamadığı, hüngür hüngür ağladığı anlatılmaktadır. Rasûlullah (s. a.)'ın o saadetli günlerini hatırlamış ve dünyada bir daha ele geçmeyecek o güzel hatıralar gönlünde canlanmıştır. Ağlayarak ve durarak ezanı zor bitiren, Medinelileri de kendisiyle birlikte ağlatan Bilâl-i Habeşî'nin son okuduğu ezan bu olmuştur. Peygamberimizin ayrılığına ve hasretine dayanamayan Bilâl yeniden Şam'a dönmüş ve mübarek belde Şam-ı Şerifte 641 m. senesinde ahirete göç eylemiştir; kabri, Şam'da Babussağır Kabristanlığı'ndadır (Altınoluk Dergisi, 2016).

2.2. Abdullah b. Ümmi Mektum

İslâmiyet'ten önce adının "Husayn" olduğu ama daha sonra Resûl-i Ekrem'in ona "Abdullah" ismini verdiği söylenen Mektum'un; Medineli âlimler tarafından "Abdullah", Iraklılar tarafından ise "Amr" şeklinde anıldığı vurgulanmaktadır. "Ümmü Mektûm" mahlasının da, annesi "Âtike bint Abdullah el-Mahzûmiyye"nin künyesine gönderme yapmak için kullanıldığı ifade edilmektedir. Annesine "Ümmü Mektum" denme sebebi ise, doğuştan ya da küçük yaşta kör olmasına işaret eden iki farklı söylentinin aktarılmış olmasıdır. Babası ile, özellikle babasının nesebi ile ilgili değişik görüşler ileri sürülmüştür; babası "Kays", Kureyş Kabilesi'nin "Âmir b. Lüey" oğulları kolundandır ve Hz. Hatice'nin dayısının oğludur. Mekke'de İslâmiyet'i ilk kabul edenlerden biri olan İbn Ümmü Mektûm, Resûlullah'a müezzinlik yapmıştır. Bedir Gazvesi'nden kısa bir süre sonra Medine'ye hicret ettiği söylenmekle birlikte, "Mus'ab b. Umeyr" ile birlikte ya da ondan hemen sonra hicret ettiği de söylenmektedir (Aydınlı, 1999:435).

İbn Ümmü Mektum Müslüman olduktan sonra, Peygamberimizin (s.a.v.) sohbetinde bulunmak için sık sık huzuruna gelir, Resulullah'dan (s.a.v) dinlediği Kuran ayetlerini ezberlemiş. Bir defasında Peygamberimiz (s.a.v.) "Utbe bin Şeybe", "Umeyye bin Halef" ve "Ebu Cehil" gibi Kureyş'in ileri gelenleriyle, içlerinden bir kaçını imana gelir de İslâm'ın gücü artar düşüncesiyle tebliğ vazifesini yaparken İbn Ümmü Mektum toplantı yerine gelerek Peygamberimizden kendisine Kuran okumasını istemiş; Allah Resulü ise muhataplarıyla görüşmesine kendini kaptırmış bulunduğu İbn Ümmü Mektum ile ilgilenememiştir. Abdullah (r.a.) Peygamberimizden cevap alamayınca talebini birkaç kere tekrar etmiş, ısrardan rahatsız olan Resul-i Ekrem yüzünü buruşturarak dönmüş, sözünün kesilmemesini isteyerek muhataplarıyla konuşmayı sürdürmüştür. Fakat tam sözünü bitirip yerinden kalkacağı sırada, Abese suresinin ilk ayetleriyle ilahi ikaz gelmiş: " *Yanına âmâ geldi diye yüzünü ekşitip döndün. Nereden bileceksin, belki de günahlarından arınacaktı. Yahut o öğüt alacak ve o öğüt kendisine fayda verecekti. Öğüde ihtiyaç duymayan kimseye gelince, sen ona yöneliyorsun. Onun inkar ve isyan pisliliği içinde kalmasından sen sorumlu değilsin. Sana koşarak gelen ve Allah'tan korkan kimseyi ise ihmal ediyorsun. Sakın! O kuran bir öğüttür.*" (Abese Suresi, 1.-10. Ayet). Bu hadiseden sonra Hz. Peygamber, İbn Ümmü Mektum'a iltifat ve ikramda bulunmuş, ne zaman onu görse, " *Ey Rabbimin beni ikazına sebep olan kardeşim, merhaba!*" diye ona latife yapmıştır. Allah Resulü bazen bir araya geldiklerinde hirkasını serer, onu oturtur, halini hatırlar sorar. Bundan sonra ona ailesinin bir ferdi gibi muamele etmeye başlamış (Diyanet Dergisi, 2016).

Abdullah b. Ümmü Mektum Mescid-i Nebevi müezzinliğinin yanı sıra Resulullah'a namaz vekilliği etmekle de ünlenmiştir. Onun hakkında " *Hz. Peygamber (s.a.v.) onu bütün gazvelerinde Medine'de namaz kaldırması için yerine vekil bıraktı.*" denilmiştir. Böylece Hz. Peygamber'e müezzin olma payesinin yanı sıra ona vekil olma gibi önemli bir göreve de nail olmuştur (Akbaş, 2014:13).

Hz. Bilâl sabah ezanını geceleyin okur, Ümmü Mektum ise fecr doğmadıkça ezanı okumazmış. Bundan şunu anlarız ki, birinci ezanı Bilâl, ikinci ezanı ise Ümmü Mektum okumuş. Hz. Peygamber imsak vaktini belirlemek için şöyle buyurur; " *Bilâl ezanı okuyunca yiyin için ta ki Ümmü Mektum ezan okuyana dek.*" İbn Ümmü Mektum Hz. Ömer zamanında Kadisiye Muharebesi'ne siyah bir sancak ile katılmış ve bu muharebede şehit düşmüştür (Koca, 2013:303).

2.3. Ebu Mahzûre

“Semure b. Mu’ir”, “ Evs b. Mu’ir”, “Mu’ir b. Mahzûre” gibi isimlerle de anılan ve Hz. Peygamberin dört müezzininden biri olan Ebû Mahzûre, garib ve fakat dikkat çekici bir biçimde müezzin olmuştur. Kendisi olayı şöyle anlatmaktadır:

"Peygamber (s.a.) Huneyn Savaşından dönmekteydi. Ben, hepsi Mekkeli olan on kişilik bir gençler grubuyla beraberdim. Huneyn yolunda Resulûllah ile karşılaştık. Resulûllah'ın müezzini namaz için ezan okuyordu. Biz bir köşeye çekildik ve alay ederek müezzinin söylediklerini tekrar etmeye başladık. Bizi Resulûllah duymuştu. Ezan bittikten sonra 'şunların içinde güzel sesli biri var' diye gönderdiği adamlar bizi huzuruna götürdüler. Resulûllah :

"- Sesi gür olanınız hanginiz?" buyurdu. Yanımdakilerin tamamı beni gösterdiler. Resulûllah onları saldı. Beni yanında alıkoydu, sonra bana;

"-Haydi bir ezan oku!" buyurdu.

Resulûllah'tan ve bana emrettiği işten son derece nefret ettiğim halde, çaresiz, kalktım, önünde ayakta durdum. Bizzat kendisi bana ezanın okunuşunu telkin etti, öğretti.

Ben ezanı bitirdiğim zaman, içinde bir miktar gümüş para bulunan bir kese verdi. Daha sonra alnımı, göğsümü sıvazladı ve : " Mübarek olsun " buyurdu. Ben:

- Ya Resûlullah, Mekke'de ezan okumama müsaade et! dedim.

-" Müsaade ettim" buyurdu.

İşte o anda, Resulûllah'a karşı duyduğum kin ve nefretten bende eser kalmamış, gönlüm ona karşı sevgi ile dolup taşmıştı.

Mekke valisi Attab b. Esîd'e geldim ve onun valiliği süresince Resulûllah'ın emriyle Mekke'de müezzinlik yaptım."(Altınoluk Dergisi, 2016).

Ebû Mahzûre, Resûl-i Ekrem'in Mekke'den ayrılmasına kadar Kâbe'de Bilâl-i Habeşî ile birlikte ezan okumuştur. Resûlullah'ın okşadığı alnına düşen saçlarını hiç kestirmediği, h. 59 (m.678-679) yılında ölünceye kadar Mekke'de müezzinliğe devam ettiği vurgulanmaktadır. Kendisinden sonra Mescid-i Harâm müezzinliğini oğlu ve torunları yüzyıllarca devam ettirmişlerdir (Sarıcık, 2009:179).

2.4. Sa'd b. Âiz (Sa'du'l Karaz)

Sa'd b. Aiz el Kurezî hakkında bilgi veren İbnü'l-Esir, bu sahabiden “ Sa'd b. Âiz el- Müezzin” şeklinde bahseder. Sa'd, Ammar b. Yasir'in azatlı kölesi olarak (Akbaş, 2014:7) Hz. Peygamber'in müezzinlerinden biri olma şerefine erişmiştir. Hz. Peygamber Kuba'ya geldiğinde yanında daima Hz. Bilâl'i de getirir ona orada ezan okutmuş, orada bulunan müslümanlar da ezanı duyunca mescide toplanırlarmış. Kuba'ya yanında Bilâl olmaksızın geldiği bir gün orada buluna Sa'd el- Karaz hemen hurma ağacına çıkarak ezan okumaya başlamış. Hz. Peygamber ona bunu neden yaptığını sorduğunda Sa'd, “Ey Allah'ın elçisi, sen gelince zencilerin sana baktığını gördüm ve sana bir şeyler yapacaklarından korktum. Halkın hemen buraya toplanmasını sağlamak amacıyla ezan okudum.” diye cevap vermiştir; Hz. Peygamber de buna karşılık ona; “İyi yaptın. Bilâl'i yanımda görmediğin zaman sen ezan oku!” buyurarak tembihte bulunmuştur. Hz. Peygamber ona özellikle Kuba mescidinde ezan okuması için müsaade buyurmuştur (Koca, 2013:304).

Hz. Ebubekir zamanında da Kuba'da müezzinlik yapan Sa'd, Hz. Ömer halife olunca, onun tarafından Medine'ye getirilmiş ve Mescid-i Nebevi'nin müezzinliği ona tevdi edilmiştir. Bilâl Hz. Ömer zamanında Şam'a yerleşince Medine'de Mescid-i Nebevi'deki müezzinlik görevi Sa'd tarafından yürütülmüştür. Zaten Sa'd, Bilâl Medine'den ayrılmadan önce Hz. Ebubekir'in emriyle buraya gelip yerleşmiştir. İbn Sa'd'ın, “Sa'd, Hz. Ebubekir ve Ömer zamanında Medine'de müezzinlik yaptı” şeklinde aktardığı rivayet Sa'd'ın daha önce Medine'de bulunan Bilâl ve İbn Ümmü Mektum'la beraber Mescid-i Nebevi'de müezzinlik yaptığını göstermektedir. Fakat bir müddet sonra Bilâl Şam'a

yerleşmiş ve müezzinlik görevi İbn Ümmü Mektum ve Sa'd tarafından yürütülmüştür. Bu rivayet bizi Bilâl, İbn Ümmü Mektum ve Sa'd üçlüsü içinde Bilâl'in baş müezzin olduğu sonucuna götürmektedir. Bilâl Medine'den ayrılınca bu sefer baş müezzinlik Sa'd'a kalmıştır. Sa'd hadis rivayet etmiş bir sahabedir. Vefat tarihi belirtilmemekle beraber, Emevilerin Irak valisi "Haccac b. Yusuf" zamanına kadar (ö.95/714) yaşadığı bilinmektedir (Akbaş, 2014:8).

3. ASR-I SAADETEN SONRA MÜEZZİNLİK MÜESSESESİNİN GELİŞİMİ

Resûl-i Ekrem ve ilk iki halife zamanında cuma namazı için hutbeden önce sadece iç ezan okunurken, Hz. Osman döneminden itibaren dışarıda da ezan okunmaya başlanmıştır. Müezzinler, aşırı yağmurlu günlerde, yağmurdan ötürü söz konusu cuma günü namazın Mescid-i Nebevî'de kılınamayacağını duyurmak gibi bazı istisnâî görevler de üstlenmiştir (Küçükaşçı, 2010:492).

Namaza davetin ezanla yapılmaya başlamasından sonra Mescid-i Nebevî'nin kible tarafına, müezzinlerin ezan okumak için ipe tırmanarak çıktıkları "üstüvane" denilen bir yer yaptırılmıştır. Minarenin ilk şekli olarak düşünülebilecek silindirik biçimindeki bu yerin dışında ezan okumak için mescidin arka tarafı ve çevresinde ezan okunan yer anlamında "mi'zene" adı verilen yüksek yerler de kullanılmıştır. Emevi Halifesi Muaviye b. Ebu Süfyan zamanında müezzinlerin seslerini daha uzaktan duyurabilmeleri, müezzinin sesini duyamayan kimselerin uzaktan müezzini görerek vaktin girdiğini anlamaları, ayrıca sahur ve iftar vakitlerinin bildirilmesi ve bazı duyuruların yapılması için minareler inşa edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde Medine Valisi "Ömer b. Abdülaziz", Mescid-i Nebevî'yi genişletirken dört köşesine sekize sekiz ebadındaki bir kaideye oturan yaklaşık yirmi altı metre yükseklikte dört minare yaptırmıştır (91/710). Mimari bakımdan beldelere göre farklılık gösterse de, minarelerin, müezzinlerin minare etrafında dolaşarak ezan okumak üzere çıktıkları balkon şeklinde düzenlenmiş bölümüne "şerefe" denir (Küçükaşçı, 2010:27).

Bayram namazları için mescide gidilirken Resûlullah devrinde olduğu gibi müezzinler namazı kıldırarak halifenin veya valinin önünden yürürlermiş. "Hulefâ-i Râşidîn döneminde kurban edilecek hayvan Mescid-i Nebevî'nin müezzini tarafından halifenin önüne getirilirdi. Müezzinlerin önemli günlerde bilhassa yatsı ve sabah namazlarından önce, cuma ve bayram gecelerinde minarenden tesbihatta bulunmaları, cuma ezanından evvel salâ okumaları âdeti ilk defa Mısır'da "Mesleme b. Muhalled"ın (ö. 62/682) valiliği esnasında Amr b. Âs Camii'nde uygulanmıştır. Memlükler devrinde büyük camilerde Hz. Peygamber'e salâtü selâm getirmeyi emreden Ahzâb sûresinin 56. âyeti Cuma geceleri ezandan sonra başmüezzin tarafından okunur, diğer müezzinler de bunu tekrarlardı. Müezzinlerin farz namazlardan sonra otuz üçer defa okuduğu "sübhânellah", "elhamdülillâh" ve "Allâhüekber" şeklindeki tesbihata 742'de (1341) Kādıkudât Takıyyüddin es-Sübki, üç defa "*estağfirullâh el-azîm*" ve "*Allâhümme ente's-selâm ve minke's-selâm tebârekte yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm*" ibareleriyle sabah ve akşam namazlarından sonra bazı zikir ve tesbihatı ilâve etmiştir. Halife, sultan, vezir ve kumandanlar göreve geldiklerinde, sefere çıktıklarında veya seferden dönüşlerinde müezzinler onları öven kasideler okurlar. Abbâsîler'de biat edilecek halifenin adı minarelerden halka bildirilmiştir (Küçükaşçı, 2010:492).

Müezzinler, vaktin girdiğini devlet başkanına yahut valiye haber verdikten sonra ezan okuyarak bekler, kâmeti onlara göre ayarlarlarmış. Halifelerin beş vakit namaza çıkmayı terk ettikleri Abbâsî ve Fâtımî dönemlerinde müezzinlerin halifeyi namaza davet görevi ortadan kalkınca çeşitli vesilelerle halifenin adı minarelerde zikredilerek övme uygulaması başlamış, Fâtımîler'le mücadeleye giren "Selâhaddîn-i Eyyûbî" bunu kaldırmak istemişse de başarılı olamamıştır. Mekke'de "müezzin-i zemzemî" adı verilen başmüezzin, her akşam namazından sonra ve yeni ay girince ezan okuduğu yere çıkarak yüksek sesle emîri tebrik eder, Mekke yönetiminde bulunmuş kimseleri öven bir kaside okurmuş. Osmanlı döneminde de bu uygulama sürdürülmüştür. Müezzinlerin vazifeleri arasında ölüm haberlerini halka duyurmak da bulunuyormuş. Nitekim "Abbas b. Abdülmuttalib"ın vefatı Medine'nin kenar mahallelerine gönderilen bir müezzin tarafından duyurulmuştu. 781(1379) yılından itibaren bu görev müezzinlerin minarelerden okudukları salâ ile yerine getirilmeye başlanmıştır. Savaşlarda şehit

olan önemli kişilerin şehadetini halka duyuran müezzinler cenazelerin teçhiz ve tekfiniyle uğraşır, bazı bölgelerde cenaze götürülürken vefat eden kimsenin iyiliklerini sayarlarmış. Hükümet merkezinden gelen ferman ve mektup gibi önemli duyurular da halka müezzinler tarafından okunmuş (Küçükaşçı, 2010:492).

Müezzinlere maaş bağlandığına dair ilk rivayetler Hz. Ömer dönemine rastlar. Sürekli maaş almaları ise Hz. Osman döneminde başlamıştır. Osmanlılar devrinde müezzin kayımlara da imamlara olduğu gibi Ramazan aylarında bayramlarda önemli gün ve gecelerde ek tahsisat yapılmıştır (Yılmaz, 2009:32).

4. OSMANLI'DA MÜEZZİNLİK

Osmanlı Devleti'nde din hizmetlerinin yürütülmesinde önemli bir yer işgal eden müezzinler, sivil ve askerî kesimlerde hizmet vermek üzere özel ve resmî kimlikleriyle geniş bir kitle oluşturmuşlardır. Müezzinler padişah beratı ile göreve başladıkları için Osmanlı devlet sisteminde şahsî vergi yükümlülüğünden muaf olan gruplar (askerî) içinde sayılmış ve görevlerinin sona ermesiyle yeniden sivil statüsüne dönerlermiş. Yeniçeri ortalarında, serhatlerdeki müstahkem mevkiilerde, askerî teknik sınıflar içinde, askerî eğitim kurumlarında, donanma ve tersanelerde, baltacı ocaklarında ve askerî hastanelerde padişah beratı ile müezzin tayin edildiği bilinmektedir. Donanma gemilerinde de müezzin görevlendirilir, namaz vakitlerinde her gemiden bir müezzin mi'zene direği çarmıhına tırmanarak ezan okumuş. Osmanlı Devleti'nde ufak bir garnizonu barındıran kalelere, derbentlere müezzin tayin edildiği, bunlara askerî hizmet yükümlülüğüne tâbi olmaksızın timar verildiği görülmektedir. Osmanlı döneminde özellikle selatin camilerinde birden fazla müezzin görevlendirilmiş. XV. yüzyılın son çeyreğinde Fatih Camii'nde on iki, Ayasofya'da altı, Süleymaniye'de ise yirmi dört müezzin görev yapıyormuş. Mekke'deki Mescid-i Haram'ın her minaresine ayrı bir müezzin tayini uygulaması Osmanlı devrinde de sürmüştü. Selatin camilerinde görev alacak müezzinlerin takva sahibi, namaz vakitlerini iyi tayin edebilen, ayrıca pratik olarak mûsiki bakımından çok iyi bir seviyede olmaları gibi, taşımaları gereken özellikleri vakfiyelerde kayıt altına alınmıştır. Osmanlı şehir örgütlenmesi içinde, önemli görevler üstlenen mahalle imamının yardımcısı müezzinler olurmuş. Müezzinler dini görevlerinin yanında bazı duyuruları halka ilan eder, seferberlik ilanından sonra mahallede buna katılıp katılmayanların denetlenmesi gibi görevler de üstlenirlerdi. Medrese, tekke, zaviye, ribat gibi kurumların yanında Darülhayr gibi batı tarzında açılan eğitim kurumlarında da müezzinler görevlendirilirdi. Yabancı ülkelere gönderilen fevkalade elçilerin maiyetlerinde, daimi elçiliklerin ihdasıyla sefarethanelerde, şehbenderliklerde, mesela Amerika'da açılan Saint Louis sergisinde olduğu gibi yurt dışında yapılan faaliyetlerde imam ve müezzin görevlendirilirdi (Küçükaşçı, 2010:28-30).

Müezzinler mescit ve camilerin vakıflarından maaş alıyordu. Tayinleri önceleri vakıf mütevellisinin teklifi ve şeyhülislâmın tasdiğiyle hazırlanan beratla oluyordu. II. Mahmud devrinden itibaren maaş tahsisi sistemine geçilince, tayin teklifi Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti tarafından yapılmaya başlanmıştır. Taşradan gelenlerin başvuruları için kadı ilâmı, adayın dilekçesi ve vakıf mütevellisinin arzı gerekirdi (Küçükaşçı, 2010:494).

İstanbul'daki müezzinler taşraya göre, selatin camileri ve saray müezzinleri ise diğerlerine göre daha yüksek ücret alırlardı. Ramazan ayında, bayramlarda, mübarek gün ve gecelerde, saltanat değişimlerinde, selatin camilerinde padişah ve devlet büyükleri namaz kıldığında ek gelirlere nail olan müezzinlerin başında bulunan müezzinbaşı ile yardımcıları diğerlerine göre daha yüksek ücret alırlardı (Küçükaşçı, 2010:32).

Müezzin tayinlerinde dinî bilgi yanında güzel ses ve mûsiki bilgisi de aranırdı. Ancak görevin küçük yerleşim birimleriyle kırsal kesimlerde babadan oğula veya diğer aile fertlerinden birine geçmesi bu ölçünün her zaman geçerli olmadığını gösterir. Bazen taşrada bir mescidin bütün görevleri bir kişinin veya aynı ailenin fertlerinin üzerinde toplanırdı. Büyük yerleşim birimlerinde ise adaylar arasında yapılan imtihanlarla liyakatli kimseler tercih edilmekteydi. Düzenlenen vakfiyelerde müezzin tayin

edilecek kişilerin nitelikleri, görev alanları ile ezan ve kâmet dışında yükümlü oldukları vazifeler sıralanmıştır. Eğitim durumlarına işaret eden kayıtlar, genellikle müezzinlerin imam ve hatipler kadar düzenli bir eğitim görmediğini, güzel ses ve aileden tevarüs dışında fazla bir özellikleri bulunmadığını göstermektedir. Hassa müezzinleriyle selâtin camisi müezzinlerinin ise dinî bilgiler ve güzel ses yanında çok iyi bir mûsiki bilgisine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bundan dolayı İstanbul'da yetişen müezzinlerin Anadolu'nun çeşitli yerlerine gönderildiğine dair örneklere rastlanmaktadır (Küçükaşçı, 2010:494).

Osmanlı döneminde Türk din mûsikisinde cami mûsikisinin önemli bir kısmı müezzinler tarafından yerine getirilirdi. Dini muhteviyatlı her türlü metni, bestesi ve usulüyle okuyan kimseler olan müezzinler; ezan ve kamet getirme dışında cami ve tekkeler başta olmak üzere medrese ve mektepler gibi çeşitli müesseselerde tesbihat, mahfel sürmesi, dua ve mihrabiye okurlardı. Ayrıca temcid, münacaat, tardiye, tekbir, mevlid, miraciye Muhammediye, tevşih, cami na'tı, ramazan ilahileri, ve sala gibi cami mûsikisi formları icra ederlerdi (Küçükaşçı, 2010:37).

Bunun yanında ölüm haberinin duyurulması için minarelerden okunan salâ yanında, cenazenin kabrine götürülüşü sırasında düzenlenen cenaze alayında ve definden sonra olmak üzere iki çeşit salâ okurlardı. Padişahlarla hânedan mensupları ve devlet ricâlinin vefat haberleri müezzinbaşılara buyruldu çıkarılarak selâtin camilerinde okunan salâlarla ilân edilirdi. Sarayda ve bazı konaklarda meşhur müezzinlerin katıldığı teravih namazları kılınır ve burada müezzinlerin birlikte okudukları ilâhilere "Ramazan ilâhisi" denirdi (Küçükaşçı, 2010:494).

4.1. Cumhur Müezzinliği

Arapça bir kelime olan cumhur sözlükte "*herhangi bir şeyin en büyük kısmı, bir topluluğun çoğunluğu veya önde gelenleri*" anlamına gelir. Türk dinî mûsikisinde bir icrâ tarzı olan cumhur müezzinliği, genel anlamıyla "toplucu ve belli bir tertip üzerine yapılan müezzinlik" şeklinde ifade edilebilir. Müezzin kadroları geniş olan büyük camilerde namazın kılınması esnasında bütün müezzinlerin katılımıyla icrâ edilen cumhur müezzinliği, müezzinlerin bazı ibâreleri bir ağızdan (koro şeklinde), bazılarını ise kendi aralarında sırayla nöbetleşe okumaları şeklinde tatbik edilirdi. Günümüzde bazı selâtin camilerinde tamamen eski icra tarzına bağlı bir tatbikat görülmesi de cumhur müezzinliğinin kısmen icra edildiğine şahit olmaktayız. Cumhur müezzinliği vakit namazlarında öğle, ikindi ve yatsı namazlarıyla cuma, bayram ve teravih namazları esnasında ve ayrıca mübarek gün ve gecelerde icra edilirdi. Müezzinler arasında ses cinsi, nefes miktarı, nağmelerdeki birlik ve uyumun ön planda olduğu cumhur müezzinliği, müezzinler için adeta bir "meslek eğitimi", bir "okul"du. Ramazan'da câmilerde cemaatle kılınan teravih namazları, imamın her birini ayrı makamlardan kıldırıldığı dört rekatlar ve her dört rekat arasında müezzinlerin okudukları ilâhilerle daha da anlamlı bir hal alır. Dört rekatlar arasında müezzinlerin hep bir ağızdan (cumhur) okudukları "Ramazan ilâhileri" nden her teravihte beş adet okunması âdet haline gelmişti (Enderun teravihi, 2016).

Büyük camilerde imamın namaz esnasında aldığı tekbirler, uzakta bulunanların işitemeyeceği ve âmâların da göremeyeceği düşünülerek müezzinler tarafından tekrar edilmektedir. Gerek "tekbir alma" denen bu faaliyet ve öncesindeki salavatlama, gerekse namazın tamamlanmasından sonra okunan Âyetü'l-kürsî, onu takip eden tesbîhat ve diğer dualarla teravih namazlarındaki salât-ı ümmiyyeler, Ramazan ilâhileri ve minarede iki müezzinin karşılıklı veya birkaçının hep birlikte okudukları ezanlar cumhur müezzinliği icraatı içerisinde yer almaktadır. Bütün bunlarda ses cinsi, nefes miktarı ve nağmelerde birlik en önemli şartları teşkil eder (Özcan, 1994:95).

Cumhur müezzinliği uygulamalarına ilk defa, iki kişinin karşılıklı olarak ve perde göstermek suretiyle okudukları "çifte ezan" vesilesi ile Emeviler devrinde rastlanır. XVI. yüzyılın başlarında Fatih Camii'nde görev yapan müezzinler üçerli iki grup halinde minareye çıkarak toplu ezan okurlardı (Küçükaşçı, 2010:30).

Cumhur müezzinliğinin esas amacı, cemaate güzel ve ahenkli ses vasıtasıyla dini mesajları daha estetik sunmaktır. Dolayısıyla cumhur müezzinliği yapacakların ses güzelliği ve yeterli derecede

mûsiki bilmeleri şarttır. Ayrıca nağme birlikteliğini sağlayabilmek için müezzinler arasında ses uyumu da önemli bir faktördür. Nefes kontrolü ile birlikte, icra esnasında aynı ses perdelerini kullanarak ses ve makam birlikteliğini sağlamak, cumhur müezzinliği icrasının en can alıcı noktasıdır. Bu anlamda müezzinlerin yeterli derecede mûsiki bilmesi önemlidir. İmam efendinin veya diğer müezzinlerin bıraktığı son ses perdesini duyarak aynı perdeden ve makamdan başlanması, devamında yapılacaksa makam geçişinin uyumlu bir şekilde yapılması, icra içerisinde nağmelerin aşırıya kaçmadan etkili bir üslupla yapılması cumhur müezzinliğinin en can alıcı ve hassas yönlerinden bazılarıdır. Cumhur müezzinlerinin yaptıkları bu icralar cemaat üzerinde kolektif duygu ve heyecan oluşmasında, dini duyguların ifadesinde, ibadet bilincinin gelişmesinde ve hissiyatında önemlidir. Ayrıca dinin mesajlarını sanat vasıtası ile insanlara iletmenin en etkili örneğini ortaya koyar. Bunların yanı sıra bu üslupta yapılan güzel ve etkili icralar ses ve musiki, medeniyetimizin öne çıkan önemli örneklerini oluşturur (Ateş, 2015:69).

Geçmiş kültürlere bakıldığında zaman Cumhur müezzinliğinin ön plana çıktığı açıkça görülmektedir. Süleymaniye Camii Vakfı'nda caminin müezzinlik kadrosunda yirmi dört kişinin yer aldığı görülmektedir. 1950 yılına kadar Eyüp Sultan Camii'nde on, Fatih, Sultanahmet, Beyazıt, Yeni Cami ve Valide Camii'nde dokuzar müezzin yer almaktaydı. Bugün bu sayının üç kişiye kadar düştüğü görülmektedir (Şahin, Kemiksiz, 2010:12).

4.2. Hünkâr Müezzinliği

Sarayda görev yapan padişah müezzinlerine “müezzin-i hassa”, “müezzin-i şehriyari” ve “Hünkâr müezzini” gibi isimler verilirdi. Has odaya mensup olan ve Enderun'da ayrı bir cemaat teşkil eden Hünkâr müezzinleri, müezzin başının yardımcısı olan sermahfil tarafından güzel sesli, kabiliyetli gençler arasından seçilerek mûsiki bilgileri ve müezzinlik adabı öğretilmek suretiyle mesleğe hazırlandıktan sonra sermahfilin tavsiyesi ve Darüssaade Ağası'nın arzı ile görevlendirilirdi. Hünkâr müezzini payesini elde edenlerin içinden; sesi, ezan okuma kabiliyeti, dini bilgisi ve tecrübesi bakımından en uygun olanı baş müezzinliğe getirilirdi. Bütün müezzinler müezzinbaşının yönetiminde nöbetle görev yaparlardı. Namaz vakitlerinde saraydaki mescitlerde hizmet veren müezzinler, padişah sarayda iken sabah namazını Saray-ı Hümayun Camii'nde kendilerine mahsus mahfillerde eda ederlerdi. Diğer vakitlerde nöbetçi imamlarla birlikte hünkârın çoğunlukla bulunduğu sünnet odaları, Bağdat ve Çadır köşkleriyle Mustafa Paşa, Gülhane, Sinan Paşa ve İshakiye kasırlarına giderek görevlerini yerine getirirdi. Padişahlar saray dışına çıktıkları vakit ise gidilen yerlerde görev yaparlardı, cuma ve bayram namazlarının kılındığı camilerde, ayrıca padişahların ramazanlarda teravih için gittikleri selâtin camilerinde buradaki müezzinlerden hizmeti devralırlardı. Özellikle bu müezzinlerin katılımıyla eda edilen namazlara halk ayrı bir rağbet gösterirdi. Çünkü hünkâr müezzinleri bazen namazlarda çeşitli ilâhiler okurlar, böylece ibadet hayatı halk için ayrı bir coşku vesilesi olurdu. Hatta saray müezzinlerinin iştirakiyle kılınan namazlarda ortaya çıktığı için “saray tavrı” denilen bir müezzinlik icrası daha sonra İstanbul'da yaygınlaşarak rağbet bulmuştur (Küçükbaşçı, 2010:33).

Hünkâr müezzinlerinin saray görevlileri arasına ne zaman girdiği kesin olarak tesbit edilememekle birlikte, müezzinbaşılık müessesesinin “II. Bayezid” (1481-1512) tarafından kurularak müezzinbaşlarının görevlerinin bir talimatnameyle belirlendiği nakledilir. Ayrıca “I. Ahmed” (1603-1617) zamanında “Ayn Ali Efendi” tarafından hazırlanan Risâle-i Vazîfehorân'dan XVII. yüzyılda müezzinlerin sayısının on beş olduğu, toplam yevmiyelerinin de yüz doksan sekiz akçe tuttuğu anlaşılmaktadır. Bu sayı zamanla artarak XVIII. yüzyılın ikinci yarısında otuz ikiye ulaşmıştır (Özcan, 2010:491).

Başlangıçta eşit ücret alan ve daha sonra kıdemlerine göre farklı ücret takdir edilen saray müezzinleri, müezzinbaşının öncülüğünde Osmanlı ordusunun yola çıkması ve karşılanması, sürre alayının İstanbul'dan ayrılışı, alay sancağının alaya ilk verilmesi, sancağa madalya takılması gibi törenlere katılırdı(Küçükbaşçı, 2010:33).

Osmanlı döneminde özellikle Hünkâr müezzinlerinin önemli bir kesimi aynı zamanda mûsiki ile meşgul olurlardı. Bu bakımdan Enderun'da yetişerek başmüezzinliğe kadar yükselen Türk mûsikisinde şöhret bulmuş bestekar ve hanende içinde çok sayıda müezzin vardır (Küçükaşçı, 2010:38).

Hünkâr müezzinleri 1826'da Muzıka-i Hümâyun kurulduktan sonra bu çatı altında toplanmıştır. Buraya Enderun dışından da alınan güzel sesli, makam ve usule âşına kişilerin aynı zamanda Muzıka-i Hümâyun'un fasıl takımının reislüğünü yaptıkları bilinmektedir. Zamanla başmüezzinliğe kadar yükselmiş birçok bestekâr arasında "Sermüezzin Rifat Bey", "Bahâeddin Efendi", "Muallim İsmâil Hakkı Bey", "Dellâlzâde İsmâil Efendi" ve "Hammâmizâde İsmâil Dede Efendi" gibi müezzinler özellikle belirtilmelidir (Özcan, 2010:491).

SONUÇ

Ezanın okunması belli bir mesleki yeterliliği gerektiren bir konu olup; ezan okuyup, müezzinlik yapacak kişinin sesinin güzel, kendisinin yeterli derecede mûsiki bilgisine ve müzik kulağına sahip olması gerekmektedir. Çünkü ezan okuyan ve müezzinlik yapan kişi, mûsikiyi en iyi şekilde kullanırsa gönüllere hitap etmiş ve tesirini yüksek tutmuş olur. Ezan herhangi bir nota kalıbıyla standart şekilde bestelenerek değil, irticalen okunan bir metindir. Türk kültüründe Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile beraber ezan okumak bir sanat haline gelmiş, belli kurallara göre icra edilmiştir. Özellikle İstanbul'da ve Anadolu'nun değişik şehirlerinde Saba, Uşşak, Rast, Segah, Hicaz gibi makamlarda ezan okuma geleneği yerleşmiştir.

Ezanı güzel ve makamlı okumak, musikiden faydalanarak müezzinlik yapma konusunda Osmanlı Devleti'nde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında önemli müezzinler yetişmiştir. Makamlı ezan okuma geleneğinin yerleşmesi ve sağlamlaşmasında önemli rol oynayan kişiler arasında İsmail Dede Efendi, Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Sermüezzin Rifat Bey, Sadettin Kaynak, Kani Karaca, Bekir Sıtkı Sezgin gibi isimleri sayabiliriz. Gerek saray müezzinliği yapmış ve gerekse de İstanbul'un Selatin Camilerinde görev yapmış olan bu önemli musiki adamları, ezanın güzel ve makamlı okunması konusunda eşsiz örnekler sunmuşlar ve yeni nesil müezzinlere de örnek olmuşlardır. Ezan, Müslüman milletlerin bayrağı gibidir; müezzinler de bu bayrağı tutanlardır.

KAYNAKÇA

- Akbaş, M.(2014). "Asr-ı Saadetin İlk Müezzinleri", Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. IXX, 1-17
- Akdoğan, B. (1999). "Bazı Ayet ve Hadisler Doğrultusunda, İslâm Açısından Mûsiki Sanatının Değerlendirilmesi", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.IXL, 379-392
- Ateş, E. (2015). Türk Din Mûsikisi, İstanbul, Rağbet Yayınları.
- Aydınlı, A. (1999). İbn Ümmü Mektum, DİA, c. XX, İstanbul.
- Fayda, M. (1992). Bilâl-i Habeşi, DİA, c.VI, İstanbul.
- İmam N., Riyaz'üs Salihin Tercüme ve Şerhi, İstanbul, Kahraman Yayınları
- Koca, F. (2011). "Peygamberimiz Hz. Muhammed'in Müezzinleri", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. LII, 291-310.
- Koca, F. (2013). "Cami Mûsikisinde Ezan ve Selalar", VI. Dini Yayınlar Kongresi,(İslâm, Sanat, Estetik), 511-518.
- Koca, F. (2015). "Ezanı Güzel Okumayı Öğrenme Hususunda Bir Çalışma (Kalıp Ezan Çalışması)", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. LVI, 133-148.
- Küçükaşçı, M. S. (2010). Bilâl-i Habeşi'den Günümüze Ezan ve Müezzinler, İstanbul, Kültür Başkenti Ajansı Yayınları.
- Özcan, N. (1994). Dini Mûsiki, DİA, c. IX, İstanbul.
- Özcan, N. (2010). Ezanın İstanbul'da Okunuşu, İstanbul Ezanları, İstanbul, Kültür Başkenti Ajansı Yayınları.
- Özpinar, Ö. (2012). Ezanı Anlamak, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Sarıcık, M. (2009). Hz. Muhammed'in Çağrısı-Medine Dönemi, İstanbul, Nesil Yayınları.

Şahin, A., Kemiksiz, M. (2010). İstanbul 2010 Ramazan Enderun Teravihi ve Cumhur Müezzinliği, İstanbul, Avrupa Kültür Başkenti Yayınları.

Timur, H. (2012). “Din Eğitimi ve Hizmetlerinin Yürütülmesinde Müezzinlik Kurumunun Statüsü ve Fonksiyonları”, Yecder 3. Ulusal Din Görevlileri Sempozyum Tebliğleri, 248-257.

Yılmaz, U. (2009). *Din ve Hayat Dergisi*, S.3, 31-32.

<http://dergi.altinoluk.com/index.php?sayfa=yillar&MakaleNo=d118s022m1> (erişim tarihi 03/07/2016)

<http://www.diyanedergisi.com/diyane-dergisi-140/konu-796.html> (erişim tarihi 04/08/2016)

<http://www.enderunteravihi.com/enderun-teravihi-nedir/uygulama-sekilleri/> (erişim tarihi 09/10/2016)

AN ANALYSIS OF THE HISTORY OF THE MUEZZINE AND THE HISTORY OF THE MUSZINE IN THE FRAMEWORK OF ITS DEFINITION AND ITS REPRESENTATIVES EXTENDED ABSTRACT

The word muezzin, which means "caller, prayer reader, kamet" in the dictionary, is mentioned in two verses in the Form of "reclusive" in the Qur'an. "And the people of Paradise called out to the people of the Fire." We have found what our Lord has promised us as the truth. Have you found what our Lord has promised you as the truth?" They said, "Yes." Then a muezzin among them called out, "May the curse of Allah be upon the wrongdoers." So when he prepared their baggies, he placed the water bowl in his brother's bag. Then your muezzin said, "O caravan, surely, you will not be able to do this. You are indeed thieves." Hadiths are used in the sense of "reciting prayers, bringing prayers", sometimes the word "reclusive" is also included in this meaning. Titles such as "sâih" (calling, inviting) and "mukebbir" (one field) are found for muezzins. Before the emigration, the Prophet had appointed regulars for some announcements in Mecca, but did not appoint a special official to call Muslims to prayer. Rumors that the muezzin mission began in Mecca are not true. Although in Medina, bilâl-i Abyssini usually called "es-salâh es-salâh" (Let's pray!) in the streets during prayer times, this practice was not seen as sufficient; In the 1st (622) or 2nd (623) year of the Messenger of God, the muezzinlik establishment emerged. Although the word muezzin has since been separated from the recluse by expressing only those who announce prayer times and bring kamet, it is also seen that the recluse rarely continues to be used as a response to the muezzin. The first muezzin is Bilâl-i Abyssini, who learned the prayer and cameo from the Messenger of God and read the morning prayer by climbing on the roof of the house belonging to a woman from the Neccârogullari. Since the beginning of the prayer, the muezzin's prayer has risen to a high place where his voice can reach everyone more and reads there. When the Messenger of God (p.a.v.) ordered bilâl to recite the prayer, he climbed to the roof of the house of a woman from the Neccarogulleri near the Masjid al-Sharif and was quite high, and her first prayer was read from there. Later, a special place was built to recite prayers at the back of the Masjid al-Nabevi and this practice continued in the following periods. The minaret, which is the place of reciting the prayers, was first used by muaviye in the time of "Mesleme b. Muhalled'il Ensari", who was the governor of Egypt, "Amr b. It was built in the Ace" mosque. After reading muezzin's prayer, he would go to the Prophet, greet him and call him to the mosque. The same tradition continued during the later caliphate. When they took their place, the muezzins would inform them that the prayer had begun. Thus, in the early days, the duty of muezzin was shaped in this way. The four companions who did this during the Time of the Messenger of God; Abyssinia, Abdullah b. um Mektum, Abu Mahzure, Sa'd b. Aid became famous in muezzin and was referred to among the people as "Muezzin-i Resulullah". Since then, the muezzinlik establishment has emerged and continued to this day. In the periods after the migration, prayer became an element of conquest and victories in the Islamic world. The reading of the so-called "prayer of conquest" became traditional as the first practice in every town seized after the conquest of Mecca. The Prophet ordered the governors he appointed to these towns to appoint imams and muezzins for the tribes that entered Islam, and ordered that the voices of these appointed persons be beautiful and that they should be chosen from those who read the Qur'an properly.

After Osman increased the number of muezzins in masjid al-Nabvî to four, multiple muezzins were assigned to perform various duties other than prayer and prayer on important days and nights, especially fridays, especially in large and central mosques. One of them was appointed as the chief muezzin (reisülmüezzinîn, sheikhülmüezzinîn). In mosques and mosques built in conquered or newly established cities, the central administration has become the most important institution after imamship in the field of religious services with the appointment of muezzin by the locals or some. In addition to mosques and mosques, muezzins also served in institutions such as complexes, madrasahs, hankahs, ribâts, tekke and zâviye. The muezzin is loud and beautifully voiced, and he reads the prayer slowly, standing and high, allowing the listeners to repeat it, since it will help make the sound sound stronger, the martyrdom fingers take their tips to their ears or put their hands on their ears, turn to the qibla, turn their face to the right when they say "hayye ala salâh", turn to the left when they say "hayyel alel felah", perform "level" in the morning prayer, read by turning (in the minaret) and ablution. has been taught to muezzins in practice. Whether muezzins are allowed to be paid is a matter of dispute. In addition to the hadiths and the spiritual words of those who express negative opinions on this issue, recommending that there should be no fees for muezzinlik and imamism (Ibn Mâce, "Eân", 3; Abu Dâvûd, "alât", 40) they cited as reasons such as that worship will be considered acceptable only when performed for the provision of Allah, and that an contract on the performance of worship for a fee will not be considered valid. First-term Dynasty scholars and Hanbelis also believe that it is not permissible to charge fees for muezzin. According to Shafiq and Mâlikî, a fee can be charged for the reading of the prayer. Recent Household scholars have also ruled on the question of charging fees, taking into account the decrease in people who will do muezzinlik service for free over time.